

Н. Б. Бурдо

ІНТЕР'ЄР В АРХІТЕКТУРІ КУЛЬТУРНОГО КОМПЛЕКСУ ТРИПІЛЛЯ-КУКУТЕНЬ (проблеми вивчення, інтерпретації та реконструкції)

У статті йдеться про основні проблеми вивчення, інтерпретації й реконструкції інтер'єру в архітектурі Трипільля-Кукутени.

Ключові слова: Трипільля-Кукутень, інтер'єр, домобудування, архітектура, сакральні традиції.

Вступ. Термін «інтер'єр» означає архітектурно й художньо оздоблену внутрішню частину будинку, що забезпечує комфорт людині та визначає функціональне призначення приміщення. З моменту виникнення жител облаштування приміщення було пов'язане із такими факторами як: ефективність виконання повсякденних справ, безпека та атмосфера для відпочинку. Для житла архаїчних та традиційних культур («народне або сільське житло»), отже й для трипільського житла, характерне синтетичне поєднання житлово-побутової, господарської та сакральної сфери. Таким чином можливо виділити два основні пов'язані між собою аспекти традиційного / архаїчного інтер'єру: функціональну та сакральну, обидва вони мали також і естетичне навантаження.

До конструкцій інтер'єру дослідники культурного комплексу Трипільля-Кукутень зверталися у зв'язку з вивченням архітектури. Як правило, в публікаціях не приділено достатню увагу особливостям фіксації, інтерпретації та реконструкції таких археологічних об'єктів. Тому, на нашу думку, це питання потребує особливої уваги.

Головним джерелом для вивчення трипільської архітектури, зокрема й інтер'єру, є об'єкти, досліджені під час розкопок. Виявлення деталей інтер'єру серед залишків конструкцій жител можливе за умови врахування двох

факторів. По-перше — це розуміння загальної концепції трипільської архітектури і уявлення про конструктивні особливості будівель та етапи їх функціонування, а по-друге — досконалості фіксації під час польових досліджень.

У нашому дослідженні ми виходимо з концепції трипільського домобудування Маркевіча — Зінковського, що була сформульована наприкінці 1960-х — 1970-х рр. (Бурдо 2012). Згідно її, для архітектури Трипільля характерні глиняно-дерев'яні житла прямокутної форми з розвиненою горизонтальною та вертикальною структурою. На заключному етапі існування житла перетворювали на сакральні об'єкти. У них певним чином розкладали різний інвентар перед ритуальним спаленням всього поселення. Саме ритуал спалення поселень, що був обумовлений священним циклом оновлення, забезпечив ту збереженість та різноманітність залишків глиняних конструкцій трипільських будівель, яку спостерігають археологи. Ритуальна пожежа законсервувала як глиняні деталі інтер'єру, так й глиняні конструкції. Таким чином інтер'єр, виявлений під час розкопок, відповідає фінальній стадії функціонування будівлі у якості ритуального об'єкту (Бурдо 2007).

Джерела та засади досліджень. Звертаючись до реконструкції інтер'єру трипільських жител необхідно враховувати, що розкопки фіксують лише ті конструкції, які археологізуються, тобто з таких матеріалів, як глина (випалена), камінь, тощо. Решта деталей внутрішнього вбрання трипільської хати не збереглася до наших днів та може бути встановлена гіпотетично на основі етнологічних відомостей.

Інтер'єр трипільських будівель не є даністю, як інтер'єр народної/традиційної архітекту-

ри, до якої фактично він належить. Отримати уявлення про нього можливо лише завдяки кільком етапам дослідження. Основні етапи вивчення інтер'єру давніх споруд від археологічних об'єктів до реконструкції деталей внутрішнього простору будівель такі:

- *польові дослідження* та вдосконалена *фіксація* у польовій документації виявлених конструкцій інтер'єру;

- *інтерпретація* виявлених археологічних об'єктів;

- *реконструкція* виявлених конструктивних елементів — кінцева мета дослідження, яка може бути здійснена на основі інтерпретації археологічних об'єктів із застосуванням методики вивчення будівель, вироблених етнологією.

Дослідження інтер'єру трипільських будівель вимагає враховувати також і ту обставину, що усі відомі нам будинки на фінальному етапі свого існування були перетворені на сакральні об'єкти та спалені під час ритуалу залишення поселення (Бурдо 2003; 2007).

Відомості з польових досліджень. Головним джерелом для вивчення інтер'єру є об'єкти, виявлені під час розкопок. Виділення деталей інтер'єру серед залишків конструкцій жител можливе за умови врахування двох факторів. По-перше, це розуміння загальної концепції трипільської архітектури і уявлення про конструктивні особливості будівель та етапи їх функціонування, а по-друге, досконалої фіксації під час польових досліджень.

Для уявлення розташування конструкцій інтер'єру у приміщеннях будівель принцип реконструкції має вирішальне значення. Якщо під час розкопок не враховано фактор розподілу залишків конструкцій споруд, інтер'єру, знахідок по поверхам, то часто з наявної польової документації та опису об'єктів неможливо достовірно встановити, які деталі інтер'єру на якому рівні знаходилися.

Приміром, на фото підвищень у житлі 17 Володимирівки (Пассек 1949, рис. 44: а) чітко видно, що прямокутне підвищення, оточене бортиком, знаходилося на земляній долівці, а хрестоподібний жертovníк на підлозі другого поверху. Ще одним прикладом може бути житло 1 поселення Поливанив Яр III, де виявлено рештки кількох печей та підвищень (Пассек 1961, с. 108; Попова 2003, с. 15—20). Але недостатньо повна інформація про знаходження деталей інтер'єру, а також неузгодженість опису об'єкту з його польовими кресленнями, не дозволяє з'ясувати, які конструкції були на першому, а які на другому поверсі. Судячи з того, що поди печей були виявлені на шарі глиняної обмазки міжповерхового перекриття, вони знаходилися на другому поверсі. Підвищення, оточені бортиками, часто споруджені на земляній долівці. Щодо круглих та прямокутних підвищень, що «оточували печі», то встановити їх розміщення по поверхам неможливо.

Керамічні моделі будівель — допоміжне джерело для реконструкції інтер'єру трипільських жител конкретних локально-хронологічних груп. Деталі інтер'єру відображено на моделях відкритого типу, знахідки яких пов'язані із поселеннями переважно томашівської, а у одному випадку чечельницької груп. Такі деталі інтер'єру моделей, як піч, хрестоподібний жертovníк та подіум стандартні та стабільно зображені на певних місцях у приміщенні (Бурдо 2005, с. 107, 108). Певною мірою розташування жертovníків та подіумів, а також печей на моделях іноді співпадає з аналогічними конструкціями, тобто череннями вогнищ, подіумами, жертovníками, виявленими під час розкопок будівель на поселеннях володимирівської (Пассек 1949, с. 82—89) й томашівської (Шмаглий, Видайко 2001—2002, рис. 14, 19, 20) груп.

В етнології для систематизації жител народної або традиційної архітектури певних кліматичних зон враховують матеріал будівництва та горизонтальне і вертикальне планування будівель, а іноді — й особливості інтер'єру. Взагалі інтер'єр традиційних жител на пряму залежить в основному від трьох факторів: кліматичної зони, будівельних матеріалів, планування.

В конструктивному плані більшість з розкопаних трипільських жител відносяться до глиняно-дерев'яних будівель, прямокутних в плані, з розвиненим горизонтальним та вертикальним планування, тобто складаються з кількох приміщень (камер) на нижньому та верхньому поверсі. Розкопки десятків споруд та керамічні моделі будівель дають підстави вважати, що найпоширенішим у трипільській архітектурі була конструкція будинку з вертикальним розвитком, прямокутного в плані, одно або багатокімнатного.

Будівельним матеріалом майже для всіх відомих нам конструкцій інтер'єру була глина (земля, суглинок) різних татунків. Відомості про використання деревини дають відбитки різноманітних дерев'яних конструкцій на глиняній обмазці, а глиняні деталі та конструкції збереглися завдяки випадку у ритуальній пожежі. Очевидно, що ці конструкції існували у невипаленому вигляді, але дійшли до нас у випаленому стані, отримавши випал під час ритуального спалення будівель.

Стан залишків конструкцій трипільських будівель Трипільля-Кукутені далеко не завжди дає можливість отримати інформацію про інтер'єр, а у тих випадках, коли конструкції інтер'єру виявлені, чітко зрозуміти їх функціональне призначення. Слід також зауважити, що не у кожному з розкопаних будівель виявлено конструкції інтер'єру.

Деталі інтер'єру, створені з використанням з глини. За формальними ознаками можливо виділити такі деталі інтер'єру з глини:

- різноманітні підвищення («вимостки»);
- спеціальні глиняні ємності-сховища;
- печі.

Глиняні підвищення. Різноманітні за конструкцією, формою, розмірами вони є найбільш розповсюдженими деталями інтер'єру в будівлях Трипільля-Кукутень. За матеріалом підвищення розділяються на три основних типи: з глини різних ґатунків, без рослинної домішки; з глини з домішкою полови; комбінованої конструкції з використанням для основної частини підвищення чистої глини, а для бортика — глини з домішкою полови (за такими конструкціями в історіографії закріпилася назва «корита»). Подібні підвищення дійшли до нас у вигляді одного або кількох шарів обпаленої глини, що розтріскалися на окремі фрагменти — «плитки». Іноді зафіксовано фарбування поверхні підвищень (Пассек 1949, с. 58) червоною фарбою та декору прокресленими лініями.

За конструктивними особливостями можливо виділити одношарові або багатшарові підвищення; підвищення, в основі яких покладена галька, або камені; підвищення, в основі яких покладено фрагментований посуд; підвищення, оточені бортиком (карнизом). Нашарування глини пов'язане з ремонтом підвищень.

Висота підвищень становить від 0,05 до 0,3 м, площа — від 0,6 до 5 м². У плані підвищення прямокутні (рисунок: II), квадратні, круглі (рисунок: III, V), хрестоподібні. Як окремі типи підвищень слід розглядати:

- підвищення з чистої глини прямокутні або круглі в плані;
- підвищення з бортиками (рисунок: VI);
- видовжені прямокутні конструкції — подіуми;
- хрестоподібні підвищення.

Різні типи підвищень могли бути розміщені на земляній долівці першого поверху, або на глиняній обмазці перекриття на підлозі другого поверху. Частіше у одному приміщенні знаходять одне підвищення, але зафіксовано випадки, коли поруч розташовані два підвищення різної форми, або різних типів.

Різноманітні за конструкцією, формою та розмірами підвищення виявлено в будівлях різних поселень починаючи з найдавнішого етапу Прекукутень-Трипільля А і до фіналу Трипільля СІІ. Приведемо кілька прикладів різних підвищень в будівлях Прекукутень-Трипільля А.

Підвищення з чистої глини прямокутні або круглі в плані, зокрема й підвищення з бортиком виявлено у найдавніших поселеннях Прекукутень-Трипільля А Бернашівка (Збеневич 1980, рис. 26, рис. 15—17), Окопи (Збеневич 1989, рис. 26—27; с. 35; 40; 207), Кошерниця (Маркевич 1986, с. 29—31), Тимкове (Бурдо, Видейко 1985), Ленківці (Черниш 1959, с. 10, 13, 14), Тирпешть, Исає (Lazarovici, Lazarovici 2007, I, p. 551—557).

Подібні типи підвищень відомі і для інтер'єру будівель Кукутень А — Трипільля VI, зокрема Поливанів Яр III (Попова 2003, с. 15—19), Незвісько II (Черныш 1962, с. 31), Василівка (Шумова 2001, с. 114), Куконешть Вехи (Lazarovici, Lazarovici, Turcanu 2009, p. 100, fig. 2), Березівська ГЕС (Цыбесков 1964, с. 170—172), Аріушд (Lazarovici, Lazarovici 2007, II, p. 182), Дрегушень (Lazarovici, Lazarovici 2007, II, p. 188), Хебешешть, Тирпешть (Lazarovici, Lazarovici 2007, II, p. 207), Руджиноаза (Lazarovici, Lazarovici 2007, II, p. 209, 214), Фетешть (Lazarovici, Lazarovici 2007, II, p. 212), Скинтея (Lazarovici, Lazarovici 2007, II, p. 209), Трушешть (Lazarovici, Lazarovici 2007, II, p. 236). Рештки підвищень з прокресленим декором зафіксовано в житлі 8 поселення Скинтея та в житлі 1 поселення Берешть (Lazarovici, Lazarovici 2007, II, p. 210, 230).

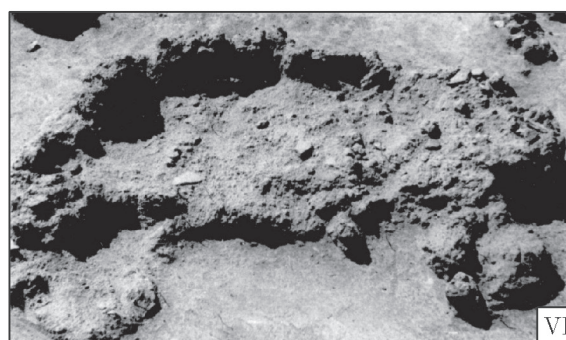
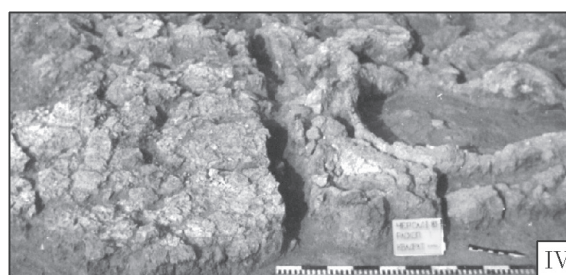
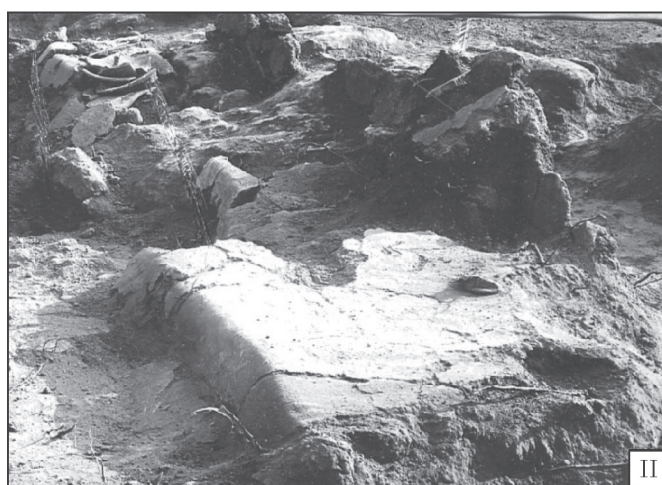
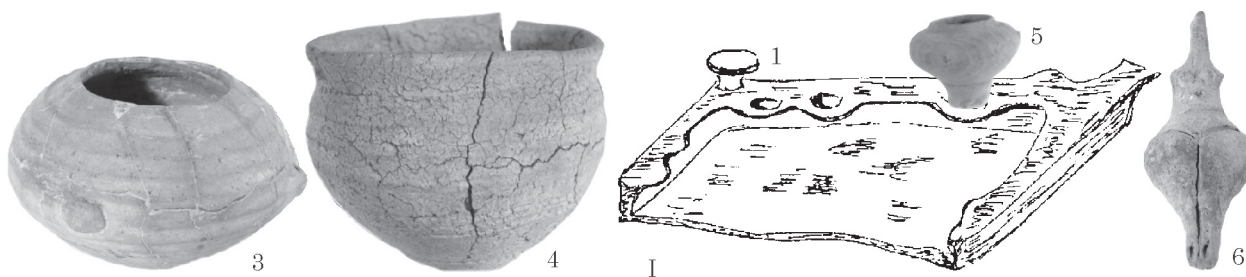
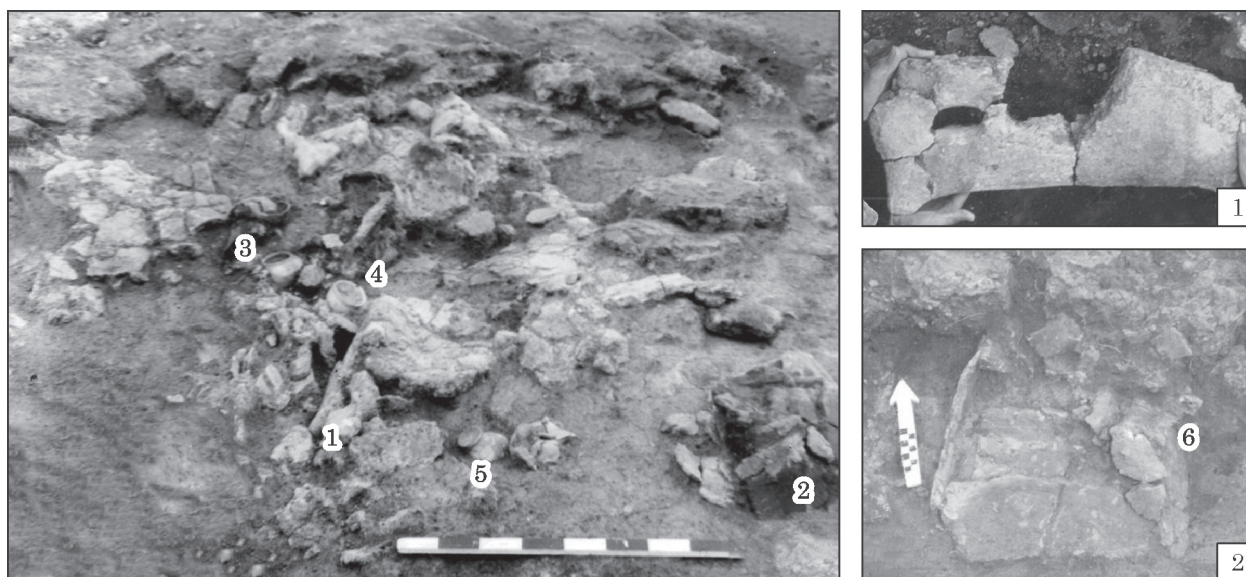
Різні типи підвищень характерні для будівель часу Кукутень А—В — Трипільля VI—VII різних регіонів. Вперше підвищення — круглі «столоподібні» конструкції, відкрив В. В. Хвойко під час розкопок у Подніпров'ї (Хвойко 2006, с. 50, 96, 137). Підвищення різної форми виявлено на поселеннях Коломийців Яр (Видейко, Бурдо 2007, рис. 1, 3), Онопріївка (Савченко, Цвек 1990, с. 102, 103), Шкарівка (Цвек 2006, с. 20, 54), Радулян Вехі зафіксоване прямокутне підвищення (Lazarovici, Lazarovici, Turcanu 2009, p. 140, fig. 3), Клішів (Заец, Рыжов 1992, с. 57—59, 13—14, 46), Кукутень-Димбул Морій (Lazarovici, Lazarovici, Turcanu 2009, p. 107, fig. 2).

Для періоду Трипільля VII, СІ — Кукутень В підвищення різного типу зафіксовано в житлах різних локально-хронологічних груп, зокрема у Бринзенах VIII (Маркевич 1981, с. 87), Жуківцях (Хвойка 1901, рис. 70), Коломийщині II (Пассек 1949, с. 58), Колодистому II (рис. 1: II, Небелівці (Видейко и др. 2013), Володимирівці (Пассек 1949, с. 82—89), Poduri — Dealul Ghindaru (Lazarovici, Lazarovici, Turcanu 2009, p. 137, fig. 5), Тальянках, Майданецькому (Шмаглий, Видейко 2001—2002) та багатьох інших.

Для етапу Трипільля СІІ підвищення виявлено в будівлях бринзенської (Маркевич 1981), косенівської, троянівської груп (рисунок: VI).

Висловлені припущення, що різноманітні підвищення мали господарські функції були «робочими місцями», слугували для приготування їжі, помелу зерна. Втім, конструкція підвищень всіх типів, їх мала висота та матеріал (невипалена глина) виключають можливість їх утилітарного використання. Більш слушно є думка, що вони були вогнищами та / або вівтарями. Власне, інтерпретація підвищень як вогнищ — вівтарів типова для дослідників Кукутень та інших нео-енеолітичних культур (Kovács 2010).

Особливий підтип потужних підвищень з коалінітової глини площею 4—5 м² товщиною

Конструкції інтер'єру в будинках Трипілля-Кукутень: I — вогнище-вітвар в житлі 2 поселення Тимкове, фото автора (1 — деталі фігурного бортика; 2 — пірамідальна ємність-сховище; 3—5 — посудини, що стояли на вогнищі; 6 — жіноча фігурка); II — прямокутне підвищення на земляній долівці, поселення Колодисте II (за Спицин 1904); III — кругле підвищення, поселення Коломийців Яр; IV — залишки печі, поселення Черкасів Сад II (за Поліщук 2004); V — кругле підвищення на другому поверсі житла поселення Бринзень VIII (за Маркевич 1985); VI — підвищення з бортиком, Троянів (фото з особистого архіву М. М. Шмаглія)

0,2—0,3 м характерний для другого поверху жител небелівської та томашівської груп. Ці підвищення були виявлені у більшості досліджених будинків Майданецького, та слугували опалювальними пристроями — вогнищами. Конструкція з шару каолінітової глини об'ємом 0,8—1,2—1,5—1,8 м³ мала велику теплоємність та добре зберігала тепло.

Підвищення — вогнища завжди пов'язані з основними приміщеннями другого поверху, розміщені зазвичай біля довгої стіни або у куті, причому в одному приміщенні частіше за все було тільки одне таке підвищення. Наприклад, в кожному з двох приміщень комплексу 4 Майданецького було виявлено по одному підвищенню розмірами 2,2 × 2 і 2 × 1,7 м товщиною 0,05—0,07 м. Лише в одному випадку таке підвищення зафіксоване у вхідній частині житлового комплексу II (Шмаглій, Видейко 2001—2002, рис. 12).

Підвищення-подіуми («лави») відрізняються великою довжиною та малою шириною і розташовані вздовж стін будівель, отримали назву «подіуми». Більшість з них видовженої прямокутної форми, але відомі й Г-подібні в плані. Найраніші підвищення-подіуми зафіксовано в будівлях поселення Тирпешть у шарах Прекукутень III (Lazarovici, Lazarovici 2007, I, p. 551) та Кукутень А (Lazarovici, Lazarovici 2007, II, p. 207), вони Г-подібні в плані, розташовані у кутах приміщень. У комплексі М протоміста Майданецьке зафіксоване розташування подіуму по периметру всього приміщення другого поверху (Шмаглій, Видейко 2001—2002). Частіше за все подіуми було розміщено на другому поверсі будівель. Подіуми завжди пов'язані з іншими інтер'єрними конструкціями, зокрема квадратними підвищеннями або піфосами. Подіуми з піфосами зображені на моделях будівель томашівської групи (Бурдо 2005) та моделі з теля Овчарово (Lazarovici, Lazarovici 2007, I, p. 139).

Хрестоподібні підвищення типові для інтер'єру будівель володимирівської, небелівської та томашівської груп. Присутні вони також й на керамічних моделях томашівської, а у одному випадку й чечельницької групи. Зафіксовано фарбування їх червоною вохрою та орнаментация прокресленими лініями. Хрестоподібні підвищення як серед руїн жител, так й на керамічних моделях розташовано по центральній вісі приміщення під торцевою стіною навпроти входу. У житлах Володимирівки (Пасек 1949, рис. 44: а: 2, 3; 44: б: 5) та Майданець-

кого ці хрестоподібні підвищення розміщувалися на другому поверсі. Біля хрестоподібних підвищень знайдено розвали піфосів, а одне з підвищень складалося з трьох частин (Шмаглій, Видейко 2001—2002, с. 68, 69; рис. 10). У небелівському храмі хрестоподібні підвищення були розташовані на першому поверсі.

У культурі Кукутень зафіксовано два хрестоподібних підвищення. Це вогнище на поселенні Stnca Ștefânești (Lazarovici, Lazarovici 2007, II, p. 213) та вітвар з круглим заглибленням по центру з житла у телі Poduri — Dealul Ghindaru (Kovács 2010, fig. V: 1). Фрагменти хрестоподібного підвищення, яке вважають вогнищем, виявлено Кукутень. Хрестоподібні підвищення дослідниками слушно вважаються жертівниками.

Спеціальні глиняні ємності-сховища. На етапі Прекукутень-Трипілля А вони представлені знахідками прямокутних в плані конструкцій з Сабатинівки II (Бурдо 2018, рис. 2: 2) та Тимкова (Бурдо, Видейко 1985). Розповсюдженіші ємності-сховища, які отримали назву піфоси. Вони були виготовлені з глини з домішкою полови стрічковим способом, сконструйовані безпосередньо на підлозі другого поверху. В Майданецькому зафіксоване фарбування їх поверхні червоною вохрою та декор у вигляді тонких прокреслених ліній (Шмаглій, Видейко 2001—2002, с. 80, 69). У житлах та на моделях піфоси розміщені на подіумах та підвищеннях.

Печі. Починаючи з 1930—40 рр. при розкопках глинобитних жител Трипілля залишками печей дослідники вважали аморфні скупчення глиняної обмазки, випаленої до стану шлаку. Як приклад, можна навести інтерпретацію окремих ділянок випалених решток конструкції жител з поселення Ленківці (Черниш 1959, с. 12, 13). При цьому конструктивні деталі печей у цих скупченнях зазвичай не виявляли.

Попри це, у реконструкціях жител Т. С. Пасек на місці таких знахідок були зображені печі, конструкція яких відтворювала печі з керамічних моделей будівель. У одному з приміщень житла 2 поселення Коломийщина I реконструйована наявність трьох печей (Пасек 1949, рис. 38: а, б; 72). Ці випадки помилкових інтерпретацій ми не розглядаємо. Втім, у публікаціях присутня інформація про фіксацію залишків конструкцій, які слушно вважати купольними печами.

Важливо, що печі зображено на керамічних моделях будівель томашівської групи, а та-

кож інших культур, приміром з телю Овчарово (Lazarovici, Lazarovici 2007, I, p. 139), Анзабегово та Ситоґроя Трушешть (Lazarovici, Lazarovici 2007, II, p. 353). На томашівських моделях піч зображена у правому куті біля входу, у інших випадках праворуч у дальньому куті, або по центру біля стіни. Судячи із зображень на моделях будівель, купол печі міг бути оздоблений різними скульптурними деталями. Фрагменти декоративного карнизу від печі виявлено у Кліщеві (Заец, Рыжов 1992, с. 40). Декор простежений також для печей, досліджених у будівлях культури Тиса (Lazarovici, Lazarovici 2007, I, p. 599).

Залишки печей в будівлях виявляють дуже рідко. Чітко встановлені місця черенів, а купол печі представлений лише фрагментарно. Судячи з даних розкопок та зображень на моделях, овальним або на півовальним череням відповідав сферичний купол, а прямокутні черені мали кубічний купол. Склепіння печі могли бути каркасним, про що свідчать відбитки прутів на глиняних фрагментах, або виготовленим з глини стрічковим способом, як у печей з Варварівки VIII (Маркевич 1981, с. 132).

Найдавніші глиняні конструкції, які можна вважати печами, виявлено на поселенні Прекукутень-Трипілля А Кошерниця. Черинь з глини з домішкою піску мав розміри $0,6 \times 0,6$ м, товщину $0,35$ м. На черені було виявлено фрагменти склепіння печі з глини з домішкою полови, що виготовлено стрічковим способом (Маркевич 1986, с. 29—31). В цьому ж приміщенні В. І. Маркевич виявив рештки двох артефактів з глини з домішкою полови. Вироби пірамідальної форми на чотирьох невисоких ніжках, основа їх прямокутна, із заокругленими кутами, розмірами $40—50$ см, висота їх $40—50$ см. Дослідник вважав ці вироби купольними переносними печами (Маркевич 1986, с. 30, рис. 1: 5).

У житлі ранньотрипільського поселення Баґринешть VII виявлено частину череня овальної форми, частину припічка, нижня частина стінок склепіння, а на черені його фрагменти. Черинь та припічок намащені на земляну підсипку висотою 10 см (Мельничук 1992, с. 46—48; рис. 1: 1, 2).

Найбільшу кількість печей виявлено на поселенні Трипілля VI-VII Кліщів. Черені було споруджено на підвищенні з піску та глини на першому поверсі. Форма печей та їх розміри були стандартними. В плані вони мали форму напівовалу, приблизні розміри — $1,4 \times 1,3$, $1,6 \times 1,3$ м. Черинь печей був з чистої глини, $0,02—0,03$ м завтовшки, а сферичне склепіння, товщиною до $0,05$ м, представлене уламками глиняної обмазки з домішкою полови з відбитками від дерев'яного каркасу. Рештки печі (рисунок: IV) зі склепінням без каркасної конструкції виявлено на поселенні чечельницької групи Черкасів Сад II (Бурдо, Полищук 2013, с. 63).

У деяких багатокамерних житлах були приміщення без печей, а в інших в окремих камерах було по дві, а в одному випадку, три печі в одній будівлі (Заец, Рыжов 1992, с. 57—59). Наявність 2—3 печей у різних камерах будинку спостерігається в інших нео-енеолітичних культурах. Печі зі сферичним склепінням виявлено у неолітичних та енеолітичних культурах південно-східної Європи. Зокрема на поселеннях культури Гумельниця (Lazarovici, Lazarovici 2007, II, p. 102—105), на першому поверсі житла поселення Gorzsa та Herpbly культури Тиса (Lazarovici, Lazarovici 2007, I, p. 597, 599). Групу з трьох купольних печей виявлено в житлі поселення Zortentu Mare періоду Вінча C1 (Lazarovici, Lazarovici 2007, I, p. 184, 185). Комплекс схожих печей виявлений на поселенні культури Кьореш Альшон'ек-Батасек. Вважають, що це печі для приготування їжі, які після використання були пов'язані із поховальними ритуалами (Банффи 2014, с. 140).

В цілому конструкція та відносно невеликі розміри виявлених у трипільських житлах печей та їх керамічні моделі дозволяють припускати, що вони були в першу чергу спеціалізованими печами для приготування їжі, близьким по функціональним особливостям до тандиру. Безумовно, вони також обігрівали приміщення.

Особливо цікавими є будівлі із комплексом конструкцій інтер'єру. Зокрема, такий представлений в житлі 2 поселення Тимкове (рисунок: I). На першому поверсі у південно-східній частині знаходилося вогнище з черенем з чистої глини товщиною $0,05$ м, прямокутне в плані розмірами $2,5 \times 1,5$ м (рисунок: II). З трьох боків черинь був оточений масивним фігурним бортиком з глини із домішкою полови. На фрагментах цієї конструкції та поруч з нею було знайдено декілька посудин невеликого розміру. Бортик виготовлений із глини з домішкою полови, його товщина 10 см, висота — 20 см. У ньому було зроблено фігурні вирізи для встановлення невеликих посудин, знайдених поруч. Перед вогнищем знайдено розвали двох ємностей-сховищ, зроблених з глини з домішкою полови. Ємність у формі усіченої піраміди, товщина стінок — $0,01$ м, в плані квадратна, розміром $0,3 \times 0,3$ м, висотою $0,4$ м. Серед уламків конструкцій вогнищевої споруди та ємностей-сховищ виявлено дві жіночі фігурки та стільці-трони. Фігурне оформлення бортику вогнища-вівтаря, спеціально розставлений посуд, знахідки статуєток підкреслюють культове призначення виявленого у житлі комплексу конструкцій інтер'єру (Бурдо, Відейко 1985).

Певна стандартизація таких конструкцій інтер'єру як вогнища, подіуми, піфоси, та їх розташування у приміщеннях типова для будівель томашівської групи. Зокрема, це показує приклад архітектури Майданецького (Шмаглій, Відейко 2001—2002). Деякі будівлі тут

вирізнялися багатством конструкцій інтер'єру, які складали певні комплекси. В приміщенні другого поверху житла 2 «Ж», яке було удвічі ширше за звичайне, у північно-західному куту біля торцевої стіни виявлено хрестоподібний жертвник, поруч з яким вздовж довгої стіни стояли вишикувані в ряд чотири піфоси. Горловини піфосів були закриті мисками та великого розміру кубкоподібною посудиною. В центрі приміщення знаходилися два підвищення, одне з яких мало бортик. Поруч з цим підвищення виявлене ще одну конструкцію розмірами 1 × 1,8 м з бортиком висотою 0,2 м. Поруч також стояло два піфоси (Шмаглий, Видейко 2001—2002, с. 68, 69, рис. 10). В житлі 3 «Ж» під торцевою стіною були виявлені залишки вівтаря (збереглися 3 лопати), по центру біля південно-східної стіни підвищення-вогнища, а по центральній довгій вісі будівлі в південно-західній частині — ще одне підвищення (Шмаглий, Видейко 2001—2002, с. 69, рис. 10).

У розташованих в ряд житлових комплексах 4, «У», «П», «О» до комплексів інтер'єру входили підвищення-вогнища, підвищення-подіуми, підвищення вівтарі та піфоси (Шмаглий, Видейко 2001—2002, рис. 14). Натомість у ряді з шести досліджених жител «Ю», «Я1», «Я2», № 1—3 в усіх випадках були виявлені підвищення-вогнища, у чотирьох випадках — підвищення вівтарі, а у одному — підвищення-подіум (Шмаглий, Видейко 2001—2002, рис. 19, 20).

Інші елементи інтер'єрів. До інтер'єру відносять також оформлення проходів — глиняну обмазку одвірків, порогів, фарбування стін та підлоги, що зафіксовано найбільше на поселеннях томашівської групи, зокрема в Майданецькому (Шмаглий, Видейко 2001—2002, с. 73).

Різноманітні скульптурні елементи у оздобленні інтер'єру зафіксовано у будівлях культури Кукутень на поселення Мерджинень, Трушешть, Ариушд (Lazarovici, Lazarovici 2007, II, p. 229, 235, 237).

Глиняні деталі інтер'єру характерні для архітектури нео-енеолітичних землеробських культур південно-східної Європи.

Особливо часто їх фіксують у будівлях, що були спалені у ритуальних пожежах. Глиняні конструкції інтер'єру, зокрема й у вигляді прямокутних та круглих в плані підвищень, зафіксовані в будівлях неолітичних культур Хаманджія III (Lazarovici, Lazarovici 2007, I, p. 459), Боян (Lazarovici, Lazarovici 2007, I, p. 526—529), Ведастра (Lazarovici, Lazarovici 2007, I, p. 513), різних варіантів та періодів культури Вінча (Lazarovici, Lazarovici 2007, I, p. 182—189, 328—336, 366, 367, 432, 433, 492, 493).

Квадратне глиняне підвищення, навкруги якого були сконцентровані культові предмети, знайдено в телі Vésztő-Mágor культури Тиса. Різної форми підвищення було виявлено в приміщеннях першого та другого поверху

житла у телі Herpbly культури Тиса (Lazarovici, Lazarovici 2007, I, p. 599). Напівовальні конструкції виявлені в житлі поселення Suplac-Corău (Lazarovici, Lazarovici 2007, I, p. 615—620). В епохи мідного віку інтер'єр з глини зафіксований у будівлях культур Селкуца (Lazarovici, Lazarovici 2007, II, p. 72—73), Коджедермен-Караново-Гумельниця (Lazarovici, Lazarovici, 2007, II, p. 91—99; 110, 113, 117, 119, 122, 137, 144).

Проблеми вивчення, інтерпретації та реконструкції. Вивчення конструкцій інтер'єру жител Кукутень-Трипілля показує спадковість традиції від раннього до пізнього етапу культури.

Збереженість конструкцій інтер'єру жител Кукутень-Трипілля обумовлена традицією ритуального спалення поселень внаслідок циклічної зміни їх локалізації. Для безпосереднього дослідження інтер'єру доступні лише глиняні конструкції.

За формою та конструкцією такі об'єкти можна класифікувати як підвищення, спеціальні ємності-сховища та елементи оформлення приміщень. Функціональне призначення різноманітних глиняних конструкцій інтер'єру встановлюють переважно гіпотетично. Тому їх інтерпретація та реконструкція можуть бути більш менш вірогідними. Всі інтер'єрні деталі мали у певній мірі культове навантаження, що обумовлене сакралізацією житлового простору в традиціях архаїчних культур. Деякі з них можуть бути інтерпретовані як опалювальні пристрої.

Аналіз інтер'єру жител Кукутень-Трипілля свідчить про єдність архітектурної традиції від раннього до фінального етапу, упродовж V—IV тис. до н. е. Витоки цієї традиції, пов'язані з інтер'єром та ритуальною сферою жител та поселень, знаходяться у найдавніших неолітичних культурах Європи VI тис. до н. е. та їх попередниках — хліборобських культурах Анатолії.

ЛІТЕРАТУРА

- Банффи, Э. 2014. Начало оседлого образа жизни в западной части Карпатского бассейна и роль первых земледельцев Задунавья в европейском неолите. *Stratum plus*, 2, с. 115-182.
- Бурдо, Н. Б., 2003. Сакральный аспект архитектуры трипольских протогородов. В: *Трипільські поселення-гіанти. Матеріали міжнародної конференції*. Київ: Корвин-прес, 18-21.
- Бурдо, Н. Б. 2005. Керамические модели построек трипольской культуры. *Матеріали та дослідження з археології Східної України*, 4, 92-113.
- Бурдо, Н. Б., 2007. Реконструкція будівель трипільської культури. Методика та концепції. В: Видейко, М., Кот, С. (ред.). *Трипільська культура. Пошуки, відкриття, світовий контекст. До 100-річчя із дня народження О. Ольжича*. Київ: Віпол, с. 29-48.

Бурдо, Н. Б. 2012. Личностный фактор в исследовании проблем трипольского домостроительства. *Археологія і давня історія України*, 9, с. 68-77.

Бурдо, Н. Б. 2018. Раннетрипольское святилище в Сабатиновке II. Проблема интерпретации строительных остатков Триполья. *Археологія і давня історія України*, 3 (28), с. 39-45.

Бурдо, Н. Б., Videjko, M. Yu. 1985. Раннетрипольское поселение Тимкове в Одесской области. *Археологія*, 52, с. 78-86.

Бурдо, Н. Б., Полищук, Л. Ю. 2013. Трипольская культура. В: Бруяко, И. В., Самойлова, Т. Л. (ред.). *Древние культуры Северо-Западного Причерноморья*. Одесса, с. 43-84.

Видейко, М. Ю., Бурдо, Н. Б. 2007. Рятувальні дослідження в ур. Коломійців Яр між с. Копачів та Перше Травня Обухівського району Київської області. *Археологічні дослідження в Україні 2005—2007 рр.*, с. 110-114.

Видейко, М., Чапмен, Дж., Гейдарская, Б., Бурдо, Н., Овчинников, Э., Пашкевич, Г., Шевченко, Н. 2013. Исследования мегаструктуры на поселении трипольской культуры у с. Небелевка в 2012 году. *Tyragetia*, VII (XXII), 1, с. 97-123.

Заец, И. И., Рыжов, С. Н. 1992. *Поселение трипольской культуры Кличев на Южном Буге*. Киев.

Збенович, В. Г. 1980. *Поселение Бернашевка на Днестре: к происхождению трипольской культуры*. Киев: Наукова думка.

Збенович, В. Г. 1989. *Ранний этап трипольской культуры на территории Украины*. Киев: Наукова думка.

Маркевич, В. И. 1985. *Далекое — близкое*. Кишинев: Штиинца.

Маркевич, В. И. 1992. Раннетрипольское поселение Кошерница I. *Археологические исследования в Молдавии в 1986 г.*, с. 28-45.

Мельничук, И. В. 1992. Исследования на раннетрипольском поселении Багринешты VII. *Археологические исследования в Молдавии в 1986 г.*, с. 45-58.

Полищук, Л. Ю. 2004. Черкасів Сад II. В: Видейко, М. Ю. (ред.). *Енциклопедія трипольської цивілізації*. II. Київ, 597-599.

Савченко, Н. А., Цвек, Е. В. 1990. Поселение Оноприевка I и его место в системе Триполья Буго-Днестровского Междуречья. В: *Раннеземледельческие поселения-гиганты трипольской культуры на Украине: Тезисы докладов I полевого семинара*. Тальянки; Веселий Кут; Майданецкое, с. 102-104.

Спицын, А. А. 1904. Раскопки курганов близ с. Колодистого. *Известия ИАК*, 12, с. 119-126.

Хвойка, В. В. 1901. Каменный век Среднего Приднепровья. В: *Труды XI Археологического съезда в Киеве в 1899 году*. 1. Москва, с. 730-812.

Хвойко, В. В. 2006. Кам'яний вік Середнього Подніпров'я. В: *Дослідження трипольської цивілізації у науковій спадщині археолога Вікентія Хвойки*. I. Київ, с. 27-37.

Цыбесков, В. П. 1964. Обряд акротиния в культуре трипольских племен. *Материалы по археологии Северного Причерноморья*, 8, с. 170-176.

Шмаглий, Н. М., Видейко, М. Ю. 2001—2002. Майданецкое — трипольский протогород. *Stratum plus*, 2, с. 44-140.

Шумова, В. О. 2001. Житлові комплекси поселення Василівка. *Магістеріум: Археологічні студії*, 6, с. 112-220.

Kovács, A. 2010. Statistic analysis on the Neolithic and Eneolithic shrine hearths from south-eastern Europe. *Angustia*, 14: Arheologie, p. 11-26.

Lazarovici, C.-M., Lazarovici, Gh. 2007. *Arhitectura Neoliticului și Epocii Cuprului din România, Epoca Cuprului*. I, II. Iași: Trinitas.

Lazarovici, C.-M., Lazarovici, Gh., Turcanu, S. (eds.). 2009. *Cucuteni. A Great Civilization of the Prehistoric World*. Iași: Palatul Culturii.

REFERENCES

Banffi, E. 2014. Nachalo osedlogo obraza zhizni v zapadnoj chasti Karpatskogo bassejna i rol pervykh zemledelcev Zadunavya v evropejskom neolite. *Stratum plus*, 2, s. 115-182.

Burdo, N. B., 2003. Sakralnyj aspekt arhitektury tripolskih protogorodov. In: *Tripilski poselennya-giganti. Materiali mizhnarodnoyi konferenciji*. Kyiv: Korvin-press, s. 18-21.

Burdo, N. B. 2005. Keramicheskie modeli postroek tripolskoj kultury. *Materiali ta doslidzhennya z arkhologiiyi Shidnoyi Ukrainy*, 4, s. 92-113.

Burdo N. B., 2007. Rekonstrukciya budivel tripilskoyi kulturi. Metodika ta koncepciji. In: Videjko, M., Kot, S. (ed.). *Tripilska kultura. Poshuki, vidkrittya, svitovij kontekst. Do 100-richchya iz dnya narodzhennya O. Olzhicha*. Kyiv: Vipol, s. 29-48.

Burdo, N. B. 2012. Lichnostnyj faktor v issledovanii problem tripolskogo domostroitelstva. *Arkheologia i davnya istoria Ukrainy*, 9, s. 68-77.

Burdo, N. B. 2018. Rannetripolskoe svyatilishe v Sabatinovke II. Problema interpretacii stroitelnyh ostatkov Tripolya. *Arkheologia i davnya istoria Ukrainy*, 3 (28), с. 39-45.

Burdo, N. B., Videjko, M. Yu. 1985. Rannotripiliske poselennya Timkove v Odeskij oblasti. *Arkheologia*, 52, с. 78-86.

Burdo, N. B., Polishuk, L. Yu. 2013. Tripolskaya kultura. In: Bruyako, I. V., Samojlova, T. L. (ed.). *Drevnie kultury Severo-Zapadnogo Prichernomor'ya*. Odessa, с. 43-84.

Videjko, M. Yu., Burdo, N. B. 2007. Ryatuvalni doslidzhennya v ur. Kolomijciv Yar mizh s. Kopachiv ta Pershe Travnja Obuhivskogo rajonu Kyivskoyi oblasti. *Arkheologichni doslidzhennya v Ukrainy 2005—2007 rr.*, с. 110-114.

Videiko, M., Chapmen, Dzh., Gejdarskaya, B., Burdo, N., Ovchinnikov, E., Pashkevich, G., Shevchenko, N. 2013. Issledovaniya megastrukturny na poselenii tripolskoj kultury u s. Nebelevka v 2012 godu. *Tyragetia*, VII (XXII), 1, с. 97-123.

Zaets, I. I., Ryzhov, S. N. 1992. *Poseleniye tripolskoj kultury Klishchev na Yuzhnom Buge*. Kiev.

Zbenovich, V. G., 1980. *Poselenie Bernashevka na Dnestre: k proishozhdeniyu tripolskoj kultury*, Kiev: Naukova dumka, Zbenovich, V. G., 1989. *Rannij etap tripolskoj kultury na territorii Ukrainy*. Kiev: Naukova dumka.

Markevich, V. I. 1985. *Dalekoe — blizkoe*. Kishinev: Știința.

Markevich, V. I. 1992. Rannetripolskoe poselenie Koshernica I. *Arkheologicheskie issledovaniya v Moldavii v 1986 g.*, с. 28-45.

Melnichuk, I. V. 1992. Issledovaniya na rannetripolskom poselenii Bagrineshty VII. *Arkheologicheskie issledovaniya v Moldavii v 1986 g.*, с. 45-58.

Polishuk, L. Yu. 2004. Cherkasiv Sad II. In: Videjko, M. Yu. (ed.). *Enciklopediya tripilskoyi civilizaciyi*. II. Kyiv, 597-599.

Savchenko, N. A., Cvek, E. V. 1990. Poselenie Onoprievka I i ego mesto v sisteme Tripolya Bуго-Dnестrovskogo Mezhdurechya. In: *Rannezemledelcheskie poseleniya-giganty tripolskoj kultury na Ukraine: Tezisy dokladov I polevogo seminar*. Talyanki; Veselij Kut; Majdanecckoe, с. 102-104.

Spicyn, A. A. 1904. Raskopki kurganov bliz s. Kolodistogo. *Izvestiya IAK*, 12, с. 119-126.

Hvojka, V. V. 1901. Kamennyj vek Srednego Pridneprovya. In: *Tруды XI Археологического съезда в Киеве в 1899 году*. 1. Москва, с. 730-812.

Khvoiko, V. V. 2006. Kamyaniy vik Srednego Podniprovya. In: *Doslidzhennya tripilskoyi civilizaciyi u naukovij spadshini arkhologa Vikentiyi Khvoiki*. I. Kyiv, с. 27-37.

Tsybeskov, V. P. 1964. Obryad akrotiniya v kulture tripolskih plemen. *Materialy po arkhologii Severnogo Prichernomor'ya*, 8, с. 170-176.

Shmaglij, N. M., Videjko, M. Yu. 2001—2002. Majdanecckoe — tripolskij protogorod. *Stratum plus*, 2, с. 44-140.

Shumova, V. O. 2001. Zhitlovi kompleksi poselennya Vasilivka. *Magisterium: Arkheologichni studiyi*, 6, s. 112-220.

Kovács, A. 2010. Statistic analysis on the Neolithic and Eneolithic shrine hearths from south-eastern Europe. *Angvstia*, 14: Arheologie, p. 11-26.

Lazarovici, C.-M., Lazarovici, Gh. 2007. *Arhitectura Neoliticului și Epocii Cuprului din România, Epoca Cuprului*. I, II. Iași: Trinitas.

Lazarovici, C.-M., Lazarovici, Gh., Țurcanu, S. (eds.). 2009. *Cucuteni. A Great Civilization of the Prehistoric World*. Iași: Palatul Culturii.

N. B. Burdo

INTERIOR IN THE ARCHITECTURE OF TRYPILLIA-CUCUTENI CULTURAL COMPLEX (problems of studies, interpretations and reconstructions)

The interior of Trypillian houses is not as available object as the interior of the folk architecture to which it actually belongs. The necessary steps to study the interior of Copper Age houses from archeological sites are:

- field research and advanced fixation in field documentation of detected interior details / remains;
- interpretation of discovered archaeological data;
- reconstruction of identified structural elements — the ultimate goal of the study which can be carried out on the basis of the interpretation of archeological objects using the method of study of buildings used by ethnology.

It is necessary to take into account the sacral load of all elements of the dwelling, as well as the factor of transformation of them in the final stage of the settle-

ment's life into a ritual object. Formally, the following clay interior details can be distinguished: I — various enhancements, including rectangular and round elevations, side elevations, cruciform elevations, and catwalks; II — special clay storage tanks; III — furnaces.

The analysis of the interior of Cucuteni—Trypillia dwellings shows the unity of the architectural tradition from the early up to the final stages. The origins of these traditions are related to the interior and ritual sphere of dwellings and settlements discovered in the oldest Neolithic Cultures of Europe. Clay interior details are characteristic of the architecture of the neolithic crops of South-Eastern Europe. They are especially often recorded in buildings that were burned in ritual fires. Clay interior designs including in the form of rectangular and circular elevations are recorded in buildings of such cultures as Hamangia III, Boyan, Vedrastra, different variants and periods of Vinca Culture. The rituals, similar to Trypillian ones, associated with rituals, known in the cultures of Tisza, Kojaderman-Karanovo-Gumelnitsa, Selkutsa.

Keywords: Trypillia-Cucuteni, interior, architecture, sacred traditions.

Одержано 18.04.2020

БУРДО Наталія Борисівна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, Інститут археології НАН України, пр. Героїв Сталінграда, 12, Київ, 04210, Україна.

BURDO Nataliia, candidate of Historical Sciences, Senior researcher, the Institute of Archaeology NAN Ukrayiny, Kyiv, Heroiv Stalingradu ave., 12, 04210, Ukraine.

ORCID: 0000-0003-4873-5092, e-mail: nbburdo@gmail.com.